

ES LLOMBARDS 2020

SANT DOMINGO DE GUZMÁN 6,7,8 I 9 AGOST

Torre de Son Amer
Es Llombards
Pintat per Sebastiana Vidal

ÍNDEX

- 4 · Salutació de la batlessa de Santanyí.
- 5 · Salutació del representant de la batlessa des Llombards.
- 6 · Màrqueting i merchandising d'antics comerços Llombarders.
Per Apol·lònia Martínez Nadal.
- 12 · Llombarders a ultramar. Per Joan Nadal Clar.
- 19 · Hora est iam de somno surgere. Per Sebastià A. Adrover.
- 26 · Programa Festes 2020.
- 27 · Mesures de seguretat i higiene.
- 28 · Dinar quintos 2002.
- 30 · Ses gloses des faroler.
- 31 · Telèfons d'interès.

Salutació

Maria C. Pons Monserrat
Batlessa de Santanyí

Benvolguts llombarders i llombarderes,

Amb la celebració de sant Domingo donam l'ensús a les vostres festes d'estiu i a l'espai de diversió que tant necessitam. Enguany, però, l'encetam de manera diferent, deixam enrere uns mesos difícils i trists que ens han condicionat i marcat el present i també el futur immediat. És per això que el nostre equip ha trobat encertat i necessari reunir-nos, encara que sigui en unes condicions estranyes i amb restriccions, i gaudir d'unes estones de bulla i diversió. Que siguin uns dies alegres, malgrat tot, que ens permetin retrobar-nos amb amics i familiars i compartir un somriure o una rialla que tant de bé ens faran.

Molts d'anys i salut tenguem!

Salutació

Mateu Nadal Clar

Representant de la batlessa a es Llombards

Benvolguts llombarders i llombarderes,

Com sabeu s'acosten unes dates especials al nostre poble... les festes en honor del nostre patró Sant Domingo.

Si l'any passat, varen ser especialment emotives per jo, engany encara ho seran més. Tenc sentiments encontres, ja que per una banda estic trist per no poder oferir-vos, als meus veïnats i amics, les festes que vos mereixeu i per altra banda, content perquè la situació sanitària, en relació a la COVID-19, al nostre poble ha estat i és positiva i no hem hagut de lamentar contagis entre residents.

Em sent especialment orgullós de tots vultros, perquè durant els temps difícils de confinament, demostràreu la vostra estimació cap al poble, demostràreu el valor de l'amistat, del respecte, de la solidaritat, de la paciència, del companyerisme, de l'empatia,... i donàreu una lliçó del que és fer poble estant a casa i en la distància: molts penjàreu les banderes de la nostra festa als balcons, arcs de colors per tot arreu, publicacions de dibuixos i fotografies a les xarxes socials, missatges i més missatges, la música els horabaixes als terrats (sempre amb el Resistiré i la Balanguera), els esperats "vermuteos" dels caps de setmana, tothom disposat a col·laborar, ajudar-se i posar el seu granet d'arena

per fer-ho tot més senzill i més bo de dur. La meua enhorabona i agraïment a tots!!!

Ara, amb la nova normalitat ens toca demostrar responsabilitat, per no d'haver de fer passes enrere i per poder estar al costat de totes les persones que necessiten i necessitaran ajuda, i per això, presentam un programa de festes reduït i adaptat a les circumstàncies, pensant que aquest 2020, serà un any diferent, un any de pas, però que ho farem bé i ho farem bé, per encarar el 2021 amb més forces i amb més ganes de festa que mai.

Per això gaudiu de les festes a casa amb els amics i familiars, engalanau les façanes, sortiu al carrer, respectant les normes i ajudau als petits comerços del poble, compartiu rialles i moments,... vendran temps millors... i segur que l'any que ve les podrem disfrutar així com ens mereixem.

Vull acabar aquesta salutació amb un desig, un desig d'esperança i ple de positivitat, on hi sou present tots vultros i és que tots els que hi som ara,... hi siguem l'any que ve. Molts d'anys i bones festes!

Visca Sant Domingo!!!

Visca es Llombards!!!

MÀRQUETING I MERCHANDISING D'ANTICS COMERÇOS LLOMBARDERS

(ARRAN DELS ESTABLIMENTS
DE PRODUCTES DE PRIMERA
NECESSITAT DURANT LA
VIGÈNCIA DE L'ESTAT
D'ALARMA A CAUSA DE LA
PANDÈMIA DE LA COVID-19)

Apol·lònia Martínez Nadal

Quant dia 29 d'abril, en ple confinament, en Mateu (cosí i batle, per aquest ordre) em va demanar si podria “anar preparant alguna coseta per posar al programa de festes, per si de cas”, la meua resposta va ser: “Hi haurà festes, però?” “Algo farem, encara que sigui virtual. Aquest any serà molt diferent”, em va contestar.

I bé, feta sa comanda, vagi pensar que la meua col·laboració hauria de ser també necessàriament diferent. Per una part, perquè el confinament d'aquells moments impedia

consultar arxius, registres i biblioteques com en altres ocasions. Però també, i sobre tot, per altra part, vaig pensar que l'estranya primavera distòpica passada per tots demanava un tema més lúdic que mai en el programa de festes d'estiu. No debades, en els programes dels darrers anys els col·laboradors habituals ja havíem tractat prou desgràcies i catàstrofes: tsunamis a la costa llombardera, l'epidèmia del grip de 1918 o l'incendi del vaixell *Camelia* a les nostres aigües.

I la veritat és que aquest tema de caire més lleuger i més lúdic el me va donar la mateixa situació de pandèmia: quant durant les setmanes de confinament estricte, abans de les fases de desescalada, acollint-me a una de les excepcions del decret de declaració de l'estat de d'alarma, venia des de Palma a Es Llombards, una vegada passat el control policial de sortida de Palma, amb les carreteres desertes, només veia senyals de vida a Campos, a la zona dels supermercats, que podien romandre oberts d'acord amb la normativa. I, a Es Llombards, a falta de botigues, només hi havia moviment al Forn d'es Molí, que tan bon servei ha donat durant aquests mesos atès per en Blai, n'Antònia i a després també per en Joan. Tota la resta, bar i restaurants, ben tancats amb pany i clau. I, al manco les primeres setmanes, gairebé ningú pel carrer. Això sí, la bandera de festes llombardera ben penjada per tot!

I és que, efectivament, avui dia, llevat del forn, no hi ha cap botiga a Es Llombards que pogués romandre oberta durant el confinament com a establiment de béns de primera necessitat. Però no sempre ha estat així. Temps enrere han estat nombroses les botigues obertes al poble que donaven bon servei als llombarders en aquesta línia del comerç de proximitat ara tan reivindicada. Moltes d'elles són encara a la memòria

col·lectiva dels nostres majors. I d'algunes d'elles en podem tenir un record clar a través de la publicitat i documentació comercial que es conserva després de tants d'anys i que presentarem, sense més pretensions, en aquesta senzilla col·laboració.

Fent els ulls enrere, sempre he sentit contar que la meua repadrina, Antònia Aina Bonet Ferrer, *Toninaina Celler*, va tenir a finals del segle XIX i principis del segle XX una botiga de la que, una vegada que va quedar viuda, se'n encarregava ella tota sola. Fins i tot diu la tradició familiar que ella mateixa anava a Palma amb carro i mul per comprar i vendre mercaderies per la botiga (llavors no hi havia distribuïdors) en un llarg trajecte que en aquells camins de l'època l'obligava, com a tots els viatgers, a fer nit a Lluçmajor per arribar a primera hora a Palma, després de travessar el Coll d'en Rebassa, en aquella època niu de bandits i bandolers. Probablement, pel que es conta a la nostra família, la botiga es va iniciar a Son Piris i llavor al bell mig del poble, on posteriorment va donar lloc a dos establiments comercials (botiga i estanc, per una part, i carnisseria i botiga, per l'altra) gestionats per dues branques familiars diferents a les que posteriorment ens referirem.

Més antiga encara pareix esser la botiga a la que fa referència Bernat Vidal i Tomàs en una de les seves col·laboracions al quinzenal "Santanyí" de l'any 1958 i en què ens conta que una lectora (encara que no la identifica, molt probablement devia ser madò Maria Vi-

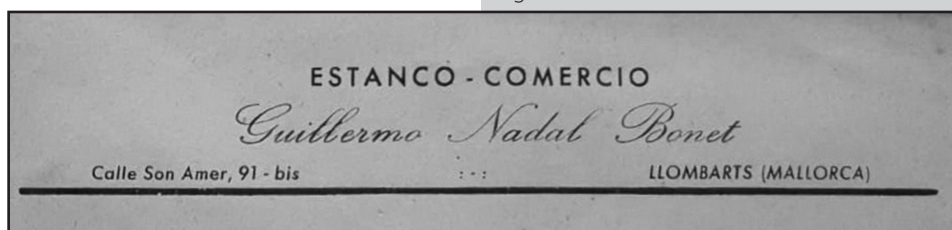

Calendari de Comestibles – Estanc de Guillem Nadal, Celler, i Apol·lònia Rigo, Comes, 1968

Targeta comercial de Comestibles Francisco Mas, de sa bassa

Encapçalament del sobre comercial de la botiga i estanc de Guillem Nadal, Celler, i Apol·lònia Rigo, Comes

dal, de cas Traginer) reivindica la creació de la primera botiga d'Es Llobards per part de la seva família:

"La meva padrina, que va néixer l'any 1826, me contava que el seu padrí –consideri vostè, si nos feim molts anys enrere, va una treure una marina del Clot del Revallar.

A n'aquell temps a n'els que treien una marina les donaven quatre anys sense deumar sa rota.

Amb la feina i sa llenya varen guanyar una unça d'or i posaren una botiga de vendre, la primera de Els Llobards.

Aquells repadrí, cada dues o tres setmanes, anava a Ciutat a fer compres i se'm duia a vendre-hi ous o caragols. Partia amb dos ases ensellats i ell, a peu, darrera, darrera. Quan pujaven les costes de S'Aranjassa, si qualque ruc estava cansat li deie:

-Arri, Fumat, que es sa darrera.

Aquell rederepadrí nomia Blai Vidal i de mal nom "Pau" i pel fet de tragar li posaren "Traginer". De llavors ençà a tots el de sa seva nissaga nos diuen "Traginers".

A l'*Anuario del comercio, de la industria, de la magistratura y de la administración de 1886*, es descriuen distints comerços a la vila de Santanyí però no se'n fa constar cap a Es Llobards, ni tampoc a s'Alqueria Blanca o Calonge, nuclis als que es limita a denominar "agregados".

Més endavant, a l'*Anuari del Comerç de Balears de 1928*¹, es fa constar l'existència a Es Llobards de tres botigues de "Comestibles" amb els següents titulars i adreça:

"COMESTIBLES

(Comercio de)

Bonet Ferrer (Ana), Son Amer, 8²

Bonet Vidal (Andrés), Son Amer, 40

Mas Vicens (Bartolomé), Son Salom, 83"

Juntament amb aquestes tres botigues, a l'*Anuari de 1928* es fa constar també l'existència de 3 "abacerías"³, 6 "barberías", 2 "comerciantes en frutos de la tierra", 2 "herrrerías", 2 "panaderías", 4 "tabernas" i 3 "comerciantes en volateria". Per tant, una intensa i variada activitat comercial en aquest Llobards del primer terç del segle XX.

Ja més avançat el segle XX són encara més nombroses les botigues que varen existir, algunes d'elles continuadores de negocis referenciats a l'*Anuari de 1928*: a l'entorn de l'actual Plaça del Pou, em diuen que hi va haver botiga a can *Cama*, gestionada per Francisca *Solle*, carnisseria de Toninaina *Piris* i, en direcció a Ses Salines, s'hi trobava la botiga de Maria *Cellera*.

Just a davant de sa Plaça, a l'actual carrer Major (aleshores Carrer de Son Amer), hi havia la botiga i carnisseria de Joan Nadal Bonet, *Celler* (fill de Toninaina *Cellera*) que cada diendres matava un xot i el posava a la venda al detall pels llobarders que anaven a comprar-hi carn i freixura. Aquesta botiga fou continuada després pel seu fill, Joan Nadal, *Fuster* i la seva dona, Catalina *Cova*.

Just a veïnat (Carrer de Son Amer, 91 bis, posteriorment red denominat carrer Major, 8) hi havia la botiga dels meus padrins, Guillem Nadal Bonet, *Celler* (fill de Toninaina *Cellera*) i Apol·lònia Rigo Vicens, *Comes*, que va-

1 Dades publicades al Programa de les Festes de Sant Jaume de Santanyí de 1988.

2 Per la coincidència total de llinatges, i parcial del nom propi, la primera d'aquestes botigues és molt probablement la ja esmentada de la meva repadrina, Toninaina Bonet Ferrer, *Cellera*, i, si això fos cert, estaria ubicada inicialment o en un moment posterior a l'actual carrer Major on, durant molts d'anys, hi hagut l'estanc del poble i també a la casa de veïnat, ja que inicialment eren una única casa, que posteriorment fou objecte de partició hereditària (i per això comparteixen cisterna).

3 "Abacería": establiment dedicada a la venda de bacallà, llegums, oli, vinagre,...

ren tenir també fins a final de segle la titularitat de l'estanc; devora les estanteries del tabac hi havia el "taulell del suc" on es podia prendre una copeta amb un d'aquells tassionets de l'època que tenien més vidre que cabuda. Precisament de la botiga i estanc dels meus padrins podreu veure una primera mostra de *merchandising* llombarder: un calendari per felicitar el nou any de 1968 gentilesa de "Comestibles Estanco Guillermo Nadal, Calle Mayor, 8. Llombarts - Mallorca".

Sortint de l'entorn de la Plaça, es podia trobar sa botiga de na Margalida Pons, just devora la Plaça de l'Església. També va obrir botiga durant un temps na Jaumeta de sa Torre.

I, ja a l'actual carrer Sant Domingo (antigament carrer de Son Salom) trobam un nou agre d'establiments comercials: en primer lloc, la botiga de madò Joanaina Torres. I un poc més endavant la botiga de Miquela Burguera Pons, de Son Amer; d'aquesta botiga podeu trobar en aquest treball un curiós document comercial: la seva targeta de client, datada l'any 1940, de "La Victoria Balear", fàbrica de pastes del carrer A. Clavé de Palma. Aquest botiga de madò Miquela posteriorment seria continuada pel seu fill, Joan Mas Burguera, de sa bassa, i la seva dona, Miquela Nadal Rigo, de s'estanc⁴, que fins i tot obrien botiga a Cala Llombards, aleshores un nucli turístic incipient amb nombroses segones residències de mallorquins. Com a curiositat i testimoni de la urbanització d'aquesta cala adjuntam també un anunci de venda de solars a Cala Llombards, publicat a la revista quinzenal "Santanyi" l'any 1960.

Just a veïnat de la botiga de Miquela de Son Amer, al mateix actual carrer de Sant Domingo, es trobava la botiga de Francisco Mas, de sa bassa, continuada per la seva segona dona, madò Francisca des molí d'en Parra. De la botiga de l'amo en Francisco trobareu també en aquest article

⁴ Filla de Guillem Nadal Bonet, Celler, titular, com hem vist, de botiga i estanc al carrer Major; i neta de Toninaina Bonet Ferrer, Cellera, també amb botiga referenciada a l'Anuari del Comerç de 1928.

Targeta de client de Miquela Burguera, de Son Amer, a la fàbrica de pasta La Victoria Balear, 1940

Anunci dels inicis de Formatges Grimalt, quinzenal "Santanyi", 1958

Anunci de venda de solars a Cala Llombards, quinzenal "Santanyi", 1960

Disseny original del logotip originari de Formatges Grimalt

Etiqueta adhesiva publicitària de Formatges Grimalt

una petita targeta comercial, que ubica l'establiment ("Comestibles Francisco Mas") al que aleshores era el Carrer de Son Salom nº 73.

Al mateix carrer de Sant Domingo, als anys 50 s'obri un negoci familiar, Formatges Grimalt, fundat per Mateu Grimalt Suñer (originari de Porreres i casat amb la llombardera Margalida Nadal, *Piris*) i que encara ara té continuïtat amb la quarta generació familiar. Dedicat a la producció de formatge s'establí inicialment al bell mig del poble (Santo Domingo, 11) i, posteriorment, es traslladà als afores, a la seu actual a l'anomenat Carrer Escoles s/n.

Aquest negoci, "sa fàbrica", és el més actiu des del punt de vista publicitari, i en relació a ell trobam una àmplia mostra de màrqueting i *merchandising* llombarder: en primer lloc, un anunci al quinzenal "Santanyí" de l'any 1958 on, sota el nom del fundador "Mateo Grimalt Suñer", s'anuncia una "Fábrica de quesos y mantequillas" i se'n fa propaganda amb el lema comercial "Productos exquisitos. ¡Pruébelos!". En segon lloc, vos mostram algunes etiquetes antigues d'alguns dels seus productes: el que pareix ser el dibuix original del paper d'embolicar les peces de formatge i també una etiqueta adhesiva de propaganda. Finalment, podreu veure un anunci a la revista local "Sal i Xeixa" els anys 80 en que la fàbrica està ja a l'actual ubicació.

Als any setanta del s. XX, s'obri una nova

botiga, la botiga de Can Perlo, gestionada pel matrimoni format per Torneu Mas, *Perlo*, i Maria Adrover, *Perla*, ubicada al carrer Escoles, i al començament de Sa Marineta, la nova zona d'expansió urbanística d'Es Llombards, just devora l'actual Plaça dels Pins. Podreu veure reproduïda en aquest treball la declaració d'alta fiscal d'aquest botiga datada el 18 de gener de 1974, encara que segons la memòria dels seus titulars probablement obriren l'establiment en torn de l'any 1972, Temps enrere, també devora aquesta plaça, al principi del carrer Estació hi ha obrir botiga madó *Xili petita*.

Crec que la botiga de Can Perlo es pot considerar la darrera botiga "a l'antiga" d'Es Llombards i és també la darrera que va tancar devers l'any 2009. I dic que eren botigues a l'antiga, perquè eren establiments on podies trobar gairebé de tot: des de productes frescs com fruita i verdura a productes de neteja, oli a granel i després embotellat, perfums, fils i botons, fins i tot record sabates i espadenyes a ca sa meva padrina de s'estanc i també ciurons cuits que es venien a granel i que a

Anunci de Formatges Grimalt, revista "Sal i Xeixa", 1986

REEMPLAZAR A MÁQUINA o en letra muy clara

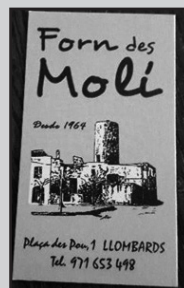
LICENCIA FISCAL DEL IMPUESTO INDUSTRIAL

Número de Registración: 322/11		Número de Registro: 47081 y 47082 final	
DECLARACION DE ALTA			
CONTINENTE	Apellidos y nombres o razón social: Bartolomé Mas Burguete		Testigos:
	Domicilio de la actividad: C/ Escuelas 8, Llobards		Zona reguladora:
	Municipalidad: Santanyí		Provincia: Palma
	Apellidos y nombres:		Fecha de la inscripción:
REPRESENTANTE	Domicilio particular:		Fecha de la inscripción:
	Actividad o sector o actividad del negocio: Botiga de Botifarra, Pollastres i Indis		Fecha de la inscripción:
	Elementos identificativos de la actividad o negocio:		Fecha de la inscripción:
	Fecha del documento: Bartolomé Mas		Fecha de la inscripción:

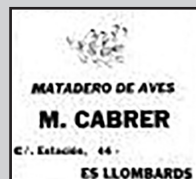
LIBRE
GRAN DE

LIBRE
GRAN DE

Declaració d'alta fiscal de la Botiga de Can Perlo, de Tomeu Mas i Maria Adrover, 1974.

Forn d'es Moli

Anunci del "Matadero avícola Cabrer", revista "Sal i Xeixa", 1986

mi me deixaven tastar i trobava més bons que qualsevol caramel.

Hi va arribar ha haver, per tant, un elevat nombre de comerços i fins i tot indústria alimentària a Es Llobards. Entre la indústria, podem esmentar també el "Matadero avícola Cabrer" gestionat per la família Cabrer i dedicat especialment a pollastres i indis. Amb el temps, tots varen anar tancant, probablement per raons d'edat dels seus gestors, per falta de relleu generacional i en gran part, en els darrers temps, pel canvi dels hàbits de compra motivats per l'aparició de grans hipermercats i supermercats fora poble. Com a darrer intent meritori ja dins l'actual segle XXI podem esmentar "Es petit rebost" ubicat a sa Marineta i també finalment tancat.

En aquests temps de pandèmia i confinament, en que tan essencial han estat els establiments d'alimentació, hem volgut recordar alguns d'aquests antics comerços i donar testimoni de la seva existència especialment a través d'aquestes mostres de publicitat i documentació comercial que posen de manifest

Supermercat "Es petit rebost", carrer Escoles, n° 15, tancat l'any 2019.

una intensa activitat comercial a un petit poble com Es Llobards i l'esperit emprenedor, l'interès, l'orgull i el gust per la seva activitat dels titulars d'aquests negocis.

Més que mai, salut i molts d'anys!

Es Llobards, juliol de 2020

LLOMBARDERS A ULTRAMAR

Joan Nadal Clar

¿Ja devia atalaiar l'horitzó l'alterós fasser de can Clar quan el canonge de santa Cirga i en Moll van fer l'escapada filològica en es Llombards, l'hivern de 1922? I la xicarandana, ¿ja tenia d'atzur-violeta les primaveres del jardí que mossèn Miquel i la madona Magdalena curaven amb tot l'esment? Això, potser encara no. Però flors, parres i pomeres, sí que hi eren: *Tia, com li van ses floretes des jardí? Vos n'heu de cuidar perquè se mustien si no les donen aigua, i quan se mustien, després no les poden ensumar. I es capellà ha de tenir cura des jardí. Com li van ses parres? van bones? I també se n'ha de cuidar de ses pomeres i des molí...* És en Tomeu Balutxo, soldat a Cartagena, que, per carta, fa aquestes recomanacions als de can Clar, el 1921. I, d'estiu, alfabegueres: *Vaig estar molt content quan vaig obrir la carta i vaig sentir l'olor d'alfabeguera. Em va parèixer estar en el vostre jardí, que feia aquell perfum quan hi entrava, que venia de ses Salines, cansat de la calor...* Ara és un emigrant que, des d'Alemanya, escriu al capellà Clar, l'estiuada de 1928.

Però a can Clar no només hi ha un jardí de flairoses plantes, flors i arbres fruiters i ornamentals. Hi ha tot un jardí de paper. Papers escrits en tota mena de cal·ligrafies. Històries, cròniques, discursos, poesies, gloeses... i cartes, moltes cartes; cartes de gent de lletra, i cartes de pagesos i menestrals que just-just sabien un poc de lletra.

Els amics Margalida i Sebastià s'han enderiat en treure de les caixes tots aquest papers engroguits pel temps, salvar-los dels peixets de plata que els rosequen i posar-los a l'abast de tothom. Ja és llarga la teringa de publicacions. I ara, se n'han proposat una altra. Un epistolari d'emigrants, la majoria Llombards. Més de setanta cartes serva l'arxiu des capellà Clar d'aquells avantpassats nostres que, fugint de fam i misèria, cercaren fortuna a terres d'ultramar. I em convidaren a preparar aquesta edició. Molt agraït per la confiança, he acceptat gustós la proposta. La feina encara no està enllestida, però ja us en puc fer cinc cèntims.

A modo de tast, us en mostraré dues. Alhora, us volem convidar, si guardau alguna carta, o fotografia, d'algun familiar que anàs a "fer les Amèriques", a compar-tir-la amb aquesta publicació i, així, allargar, encara més, la llista.

Una de les dificultats més grosses amb què que m'he topat en analitzar les cartes és identificar el que la va escriure. Han passat molts anys; fa molt que moren; sovint, els descendents no en tenen notícies... És el cas de les dues que us present. Agrairé, per tant, qualsevol aportació d'informació que em pugueu donar.

Però deixem de prolegòmens i anem al gra. La primera carta és de Miquel Burguera. Escriu al capellà Clar des de Bons Aires, l'any 1911. Diu així:

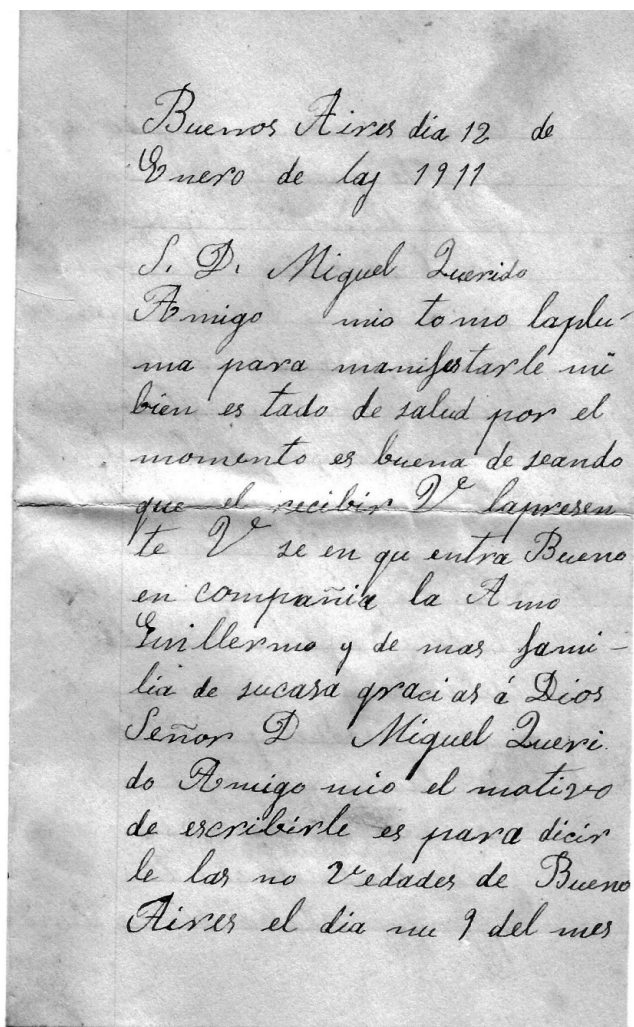
Buenos Aires día 12 de Enero de lay[?] 1911

S. D. Miguel Querido Amigo mio to mo
lapluma para manifestarle mi bien es tado
de salud por el momento es buena de se-
ando que el recibir V lapresente V se en qu
entra Bueno en compañía la Amo Guillermo
y de mas familia de sucasa gracias á Dios
Señor D Miguel Querido Amigo mio el mo-
tivo de escribirle es para decir le las no ve-
dades de Buenos Aires el dia nu 9 del mes
coriente ube una esplotacion de pol vara
ser quita de nosotros y
mato los trabacadores los
ombres que a bia y varias
muqueres cuando esploto
el pol verin yo estaba tra-
bacando y el sentir el tru-
eno de ceguida melavanto
y vio tanto umo y tanta
cosa por ariba todo qu
ando a bia alli todo selan-
to y parecia in pocible las
cosas que estaban volan-
do yo loque miraba por a
riba aver si caia nada serca
de mi porque estaba serca
deno sotros aier compro la
prensa y celamando V y si
larecibe ya vera lo que dise
la prensa y ci larecibe era
el favor de mandar melo a
dicir silarecibida ono Señor
D Miguel a ra el favor de
mandarme á dicir mi es-
posa y la cuñada la esposa
de mi hermano como sean
desgustadas ellas y de mi
parte lidara memorias ya
las niñas a la suegra atoda
la familia memorias a nel
Amo Guillermo ya toda su
familia de su casa Jaime

fuste esta bueno lo mismo que Jaime des
seregay mandan memo rias a su familia sin
mas de partiqu lar memorias demi parte á
todos los Vecinos y si en las cartas pongo al
gu nas palabras mal puestas melo dispen-
sara que yo creo que a bra muchas faltas
sin mas de particular se des pide suamigo
que losoy

Miguel Burguera

Primera pàgina de la carta de Miguel
Burguera [arxiu de can Clar]

Buenos Aires dia 12 de
Enero de lay 1911

S. D. Miguel Querido
Amigo mio to mo laplu-
ma para manifestarle mi
bien es tado de salud por el
momento es buena de seando
que el recibir V lapresen-
te V se en qu entra Bueno
en compañía la Amo
Guillermo y de mas fami-
lia de sucasa gracias á Dios
Señor D Miguel Queri-
do Amigo mio el motivo
de escribirle es para decir
le las no vedades de Bueno
Aires el dia nu 9 del mes

Vet aquí la carta de Miquel Burguera. Permeteu-me, ara, un comentari sobre ella. És possible que hagi comès alguna errada en la transcripció, però, en general, crec que és fidel al manuscrit. Imagín que, com jo mateix, heu tingut dificultats per llegir-la. És la tònica general en totes les cartes que us presentarem en l'edició que preparam. Els nostres padrins i repadrins havien anat ben poquet a escola. I no sé on; no hi havia escola pública. Imagín que anaren, els qui pogueren, amb un mestre particular o amb el capellà. I molt poc temps; ben aviat s'havien de posar a ajudar la família en les feines del camp o en altes quefers. Per això, encara em sorprèn que sabessin llegir i escriure. Però la generació anterior, i els qui a casa seva no s'ho podien permetre, ja no arribà en aquest punt, i havien d'acudir al capellà perquè els llegís la carta, motiu pel qual moltes es quedaren a cas capellà Clar.

Dos mots sobre les errades gramaticals més freqüents en la carta de Miquel Burguera i que podem generalitzar a la majoria de les altres. Per començar, us haureu fixat que no hi ha cap signe de puntuació (ni punts ni comes) en tot l'escrit. Una idea rere l'altra sense cap tipus de separació. En segon lloc, o junta una paraula amb la següent (*lapluma* per "la pluma"; *lapresente* per "la presente"; o inclús uneix més de dues paraules: *silarecibida* per "si la ha recibido"...), o separa les síl·labes d'una paraula (*es tado* per "estado"; *pol vara*, per "pólvara"...). Una altra característica és l'ús incorrecte de les formes verbals, especialment el passat (*ube* per "hubo" [de les "h" ja ni en parlam]; *levanto* per "levanté"; *vio[vió]* per "vi"...). Quant a errors de pronúncia que els mallorquins (especialment de fa temps) cometien en parlar en castellà i que es traslladen a l'escriptura n'observam princi-

palment dos: la pronúncia de la "c" [ce, ci] castellana com "s" (*serca* per "cerca"; *dise* per "dice";...). L'altre error és la pronúncia de la "j" castellana (/j/= j, ge, gi) per /k/ (*trabacadores*, per "trabajadores" o *muqweres* per "mujeres"). Podríem seguir la llista, però no vull fer-me pesat.

Centrem-nos, idò, en el contingut:

Comença, naturalment, amb una salutació inicial¹ manifestant que està bé de salut i desitjant el mateix per a D. Miquel, per a l'amo en Guillem i demés família.

Segueix dient que li escriu per contar-li "les novetats de Bons Aires". I la novetat és que el passat dia 9 es produí una explosió de pólvora molt a prop d'allà on ell feia feina. Explica que matà els treballadors que hi havia al lloc de l'explosió i algunes dones. Quan explotà el polvorí, ell estava treballant, s'aixecà en sentir el tro i veié molt de fum i moltes coses que volaven ("*parecía imposible las cosas que estaban volando*"). I mirava si queia alguna cosa a prop d'ell.

Diu que ha comprat la premsa i l'hi envia perquè vegi el que conta. Li prega que li escrigui per dir-li si l'ha rebuda o no.

A continuació, canvia de tema i li demana el favor d'explicar-li com la seva dona i la cunyada, l'esposa del seu germà, s'han disgustat (entenc que vol dir que li han arribat noves d'una discussió entre les dues cunyades i vol saber-ne el motiu).

I li comana que, de part seva, doni memòries a la dona, a les nines, a la sogra i a tota la família. El mateix per a l'amo en

¹ Utilitza l'expressió "*tomo la pluma para...*", fórmula que es repeteix a un número considerable de les cartes que hem analitzat, cosa que evidencia que amb el mestre practicaven l'escriptura de cartes seguint uns models.

Guillem i a la seva família. Comunica que *Jaume Fuster*² i *Jaume des Saragall*³ estan bons i també envien memòries a les respectives famílies.

Acaba donant també records pels veïnats i disculpant-se per les faltes, que suposa que són moltes.

Qui era aquest Miquel Burguera?

No dona massa dades. Sabem el nom (Miquel) i el primer llinatge (Burguera). És casat. Parla de la cunyada, esposa del seu germà. També anomena les filles (en plural; per tant, almanco en tenia dues; no anomena cap fill) i "la sogra" (hem de suposar que el sogre ja era mort)

No parla dels pares, però quan diu "a tota la família" poden anar-hi inclosos. Casat i en filles, li hem de suposar una edat de més trenta anys, tal volta quaranta. Amb aquesta informació (notau que no diu el nom de cap familiar) he revisat les dades genealògiques de llombarders que tinc en aquests moments (tot i no esser exhaustiva, consider que és banstant notable) i l'únic que coincideix en tot és **Miquel Burguera Bauçà Mel**, es *sord Mel* (1871-1961). Era fill de Guillem *Mel* (1845-1924) i Petra Maria (natural de ses Salines), i casat amb Maria Nadal Bonet *Cellera* (1882-1937), filla de Joan Nadal

Garau de s'Àguila, santanyiner, (1850-1901) (a l'hora d'escriure la carta ja era mort) i Antonina Aina Bonet Ferrer *Cellera* (1858-1945), la sogra que Miquel anomena. Tenia un germà, en Bernat *Mel* (1879-1960), casat amb Praxedis Burguera *Rigo de can Vermell*⁴. Quan Miquel Burguera *Mel*, el 1911, escriu la carta havia tingut dues filles: Maria i Antonina Maria, conegudes com *Celleres*. Maria (1907-1992), amb el temps, es casà amb Bernat Mas *Torres* i tingué una filla, Joana Aina *Cellera*. Antonina Aina (1909-¿?) es casà amb Julià Vidal (fill de Bartomeu Vidal, es *Batlle Vidal* i Praxedis Vicens *Cotxera*); adoptà el malnom matern, però després fou conegut com a *Carter* perquè exercí aquest ofici). Els seus fills foren Bartomeu i Miquel *Carter*.

El 1917, quan ja havia tornat de Bons Aires, Miquel *Mel* i Maria *Cellera* tingueren dos fills bessons: Catalina (1917-1975) i Guillem (que degué morir jovenet, possiblement albat). Catalina es casà amb Joan Clar Vidal *Clar*.

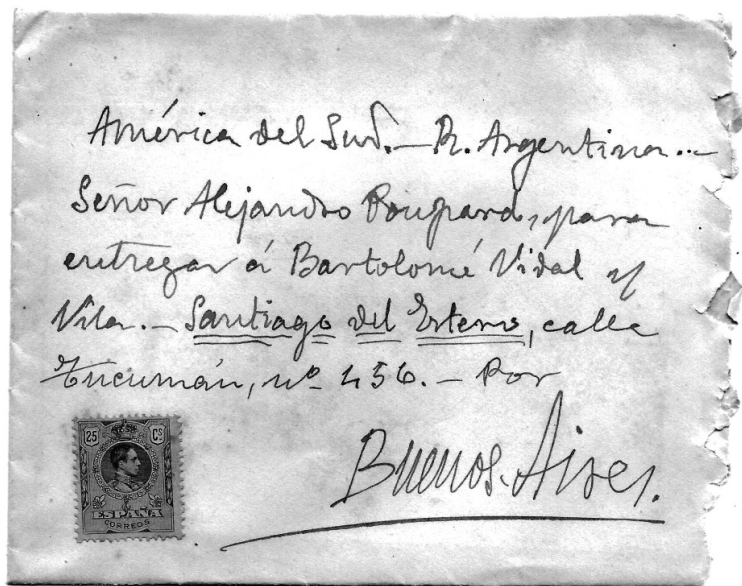
Tot això quadre amb les persones que s'anomenen a la carta: dona, dues filles (en el moment d'escriure la carta), la sogra (el sogre ja era mort), el germà i la cunyada. Però, els familiars amb qui he parlat (el seu nét Tomeu *Clar* i la seva reneta Inès *Martina*) no tenen notícia que el seu avantpassat fos emigrant a l'Argentina. Agraïre qualsevol informació que pugui enriquir el que he exposat. I si algú vol esmenar la meva conclusió ho acceptaré de bon grat.

Passem a la segona carta. Aquesta té un particularitat que la fa única entre totes les cartes analitzades. No és la carta d'un emigrant a D. Miquel o a un familiar, sinó la carta d'una mare al seu fill, que és a l'Argentina.

2 No sé identificar aquest home. Hi ha una carta de 1908, també adreçada a Mn. Miquel Clar, escrita des d'*Hinojo* (un poble d'Argentina) de Jaume Burguera, crec que Rado de segon llinatge, però no sé si pot esser el mateix.

3 Crec que es tracta de Jaume Monserrat Salom (1881-1950), fill de Guillem Monserrat Rosselló, natural de Felanitx, i Joana Aina Salom Bonet des *Saragall*. Era casat amb Jaumeta Ferrando Vila (1886-1963), coneguda com *madò Ferranda*, filla de Llorenç *Ferrando* i Agnès *Bassa*. Si és el mateix, sabem que també va estar a Cuba ja que es conserva un carta seva de 1919.

4 Fills del matrimoni van ser: Guillem, Llorenç, Bernat, Petra (Maria) i Praxedis.

Sobre de la carta de Francisca Vila al seu fill Bartomeu Vidal Vila. Notau que el segell no està estampat amb el mata-segells corresponent, senyal que no fou entregada a Correus [arxiu de can Clar]

La curiositat està en el fet que la missiva va ser redactada, però no enviada (el sobre du el segell i devia estar tancat, però, amb posterioritat es tornà obrir). Evidentment, en desconec el motiu. Dues explicacions em semblen versemblants: o bé s'oblidaren de lliurar-la a correus, o bé, un cop escrita la carta, i abans de donar-la al carter, es degué pensar en fer alguna correcció i es va redactar de nou, quedant la primera versió en mans del capellà Clar. No ho aclarirem. A l'arxiu de can Clar no es conserven altres cartes, ni de la mare ni del fill, que puguin donar llum del que va passar.

La carta és de Francisca Vila al seu fill Bartomeu Vidal Vila, que és a Santiago del Estero (Argentina)⁵. La carta diu així:

Es Llombás, 30 de Julio, 1917

⁵ La missiva va dirigida al Sr. Alejandro Poupard, per a ser lliurada a Bartomeu. El carrer Tucumán (que apareix a l'adreça), existeix encara a l'actualitat.

Querido hijo: En nuestro poder la tuya, fecha 7 Junio, y en contestación á la misma digote, en primer lugar, que, al presente estamos todos buenos; me alegro mucho de que vosotros: tu, señora, suegros, cuñado, tambien lo esteis. Referente á venir nosotros, no me animo; pues considero demasiado largo el camino para hacerlo en mi edad: respecto á Margarita y su hijo, tampoco pueden venir pues necesito yo de su asistencia. La Paula, efectivamente, se casó pero no con Bartolo sino con Luís Carrotgé⁶: hicieron una casa nueva cerca de la mia y en dicha casa habitan. De novedades notables pocas son las que comunicarte pueda á no ser que, en Santanyí ahora acaba de inaugurarse el ferro-carril desde la ciudad de Palma y podemos hacer el recorrido en nueve cuartos de hora tres veces por dia; a saber á las cuatro mañana, siete cuarenta mañana, y dos y media tarde,

⁶ El subratllat (i els següents) és del redactor.

pagando como unos seis reales nada más. Tambien voy á participarte que en Es Llob-bás el sábado próximo vamos á tener fiesta catolico-religiosa con oficio por la mañana y comida en el Cos y baile con guitarras por la tarde: si fueses más cerca tú de nosotros á ella con mucho gusto os convidaria. Dí á tu antigua suegra tus recuerdos y ella se alegró y te los devuelve centuplicados [sic]: su hija Micaela se encuentra en América, en un lugar llamado Hinojo, casada con Benito Rosselló, Cotxé que perfectamente tu conoces. Tambien pongo en tu noticia, que hace poco se casó Jaime Escalas, Fariné con Maria Vidal, Carrotge, y otros que en este momento siento no recordar. Desearía mucho que nos escribieras con más frecuencia pues mientras no recibimos carta de tí siempre nos asalta la duda si te habrá pasado algun percance. Sin nada más de particular, y con afectuosos recuerdos para tu señora, y demás de parte de tus hermanas, Margarita y Paula, de parte de Antonio y demás amigos y parientes ya sabes puedes disponer de esta tu madre que mucho te aprecia. Francisca Vila.

Haureu notat, en primer lloc, una gran diferència formal entre aquesta carta i l'anterior. Aquesta està molt ben escrita, com correspon a una persona de bona formació acadèmica. Defuig el llenguatge popular, fent ús de figures retòriques, en especial l'hipèrbaton. Utilitza fórmules que no empraria, pel simple fet de desconèixer-les, una persona pràcticament analfabeta. L'explicació és senzilla: la madona Francisca acudí al capellà Clar (és la seva cal·ligrafia) perquè li escrigués la carta. Mn. Miquel no només traduí al castellà i posà per escrit el que ella li deia, sino que li donà una forma, podem dir, literària.

La carta, datada el 30 de juliol de 1917, va ser escrita en resposta a una de Bartomeu, de 7 de juny. Després de la salutació inicial, mostra la seva alegria perquè ell i la família que té a l'Argentina estiguin bé de salut. Per la forma en què es refereix a la seva dona ("tu señora") i pel que dirà més endavant ("tu antigua suegra") cal deduir que Tomeu havia enviadat de la seva primera esposa i s'havia tornat casar, probablement, amb una nadiua argentina, o amb una filla d'immigrants (cosa relativament freqüent).

Se sobreentén que Tomeu els havia insinuat que anassin a viure amb ell. Sa mare, però, s'excusa dient que ella ja és massa gran per fer tan llarg camí i que la seva germana Margalida i el seu fill no poden perquè ella els necessita perquè l'assistesquin. De l'altra germana, Paula, l'informa que s'ha casat, però no amb en "Bartolo", sinó amb en Lluís Carrotja. Explica que es van fer una casa nova, prop de casa seva, i viuen allà.

Quant a novetats per contar-li, diu que n'hi ha poques, llevat que a Santanyí s'acabava d'inaugurar la línia del tren, des de Palma. Es pot fer el recorregut en "nou quarts d'hora", tres vegades al dia (a les quatre del matí, a les set quaranta, i a les dues i mitja de l'horabaixa). El preu és d'uns sis reials (una pesseta i mitja).

També li anuncia que el proper dissabte, en es Llombards, hi haurà festa "catòlico-religiosa"⁷ amb ofici, el matí, menjar en el Cos⁸ i ball amb guitarres, l'horabaixa. Li diu que, si fossin més a prop, els convidaria.

Li conta que va veure la seva antiga sogra i li va transmetre els seus records, cosa

⁷ Festa de Sant Domingo que, abans de la reforma litúrgica del Concili Vaticà II, se celebrava el 4 d'agost.

⁸ Desconec on anomenaven es Cos.

que l'alegrà i els hi retorna. Diu que la seva filla Miquela és a Amèrica, a un lloc anomenat Hinojo, casada amb Benet Rosselló Cotxer⁹, que ell coneix molt bé. Li ennova també el casament de Jaume Escalas Fariner i Maria Vidal Carrotja¹⁰.

S'acomiada demanant-li que escrigui amb més freqüència, perquè, si no, sempre té el dubte de si li ha passat res de nou. Envia records per a "la teva senyora" i demès, de part de les germanes Margalida i Paula, d'Antoni¹¹, i dels amics i parents.

Per tots els noms de parents (germanes, nebot) que surten a la carta, sembla que la remitent ha de ser **Francisca Vila Salom Bassa** (1853-1931), filla de Pere i Margalida. Era casada (1878) amb Antoni Vidal Pons Frare (1829-1909), viudo, en primeres núpcies, de Margalida Perelló Vidal (que morí en 1875), ja difunt en el moment de redactar-se la missiva. Ens consta (consultats el llibres sacramentals de l'Arxiu Parròquial de Santanyí) que tingueren tres fills: Margalida (1879), mare d'Antoni Vidal Vila Frare; Pere (1885), que morí als vint-i-dos mesos; i Paula (1890), casada amb Lluís J. Vicens Amengual, i mare de Bartomeu, Catalina i Antoni Frare. Però no hem pogut (o sabut) localitzar Bartomeu Vidal Vila (el destinatari de la carta) ni en els llibres de baptismes, ni en els de matrimonis. He pensat la possibilitat que Antoni Frare i Francisca Bassa anassin a viure un temps a un altre poble i Bartomeu nasqués allà, però només és una

hipòtesi. Consultats alguns descendents de can Frare, no m'han sabut noves.

Algú em pot treure es gat des sac?

Després de presentar-vos i comentar-vos aquestes dues cartes, reiter el con-vit que us ha fet abans: si algú té cartes (o fotografies) de familiars emigrants i vol compartir-les i afegir-les a la publicació que estam preparant, seran molt ben rebudes i agraïdes.

Bon Sant Domingo *del Covid!*
(ai, no! que és de Guzmán)

⁹ Benet Rosselló Rigo Cotxer (1887) es casà amb Miquela Vidal Vidal (1887), filla de Gori Vidal Burguera i Catalina Vidal Burguera

¹⁰ Maria Carrotja moriria l'any següent, dia 3 de novembre, a causa de la pandèmia de la grip, poc temps després d'haver infantat una nina, Joana Aina Escalas Farinera, que, de gran, es casà amb Andreu Mas de sa Taverna.

¹¹ Segurament es refereix al fill de Margalida.

HORA EST IAM DE SOMNO SURGERE

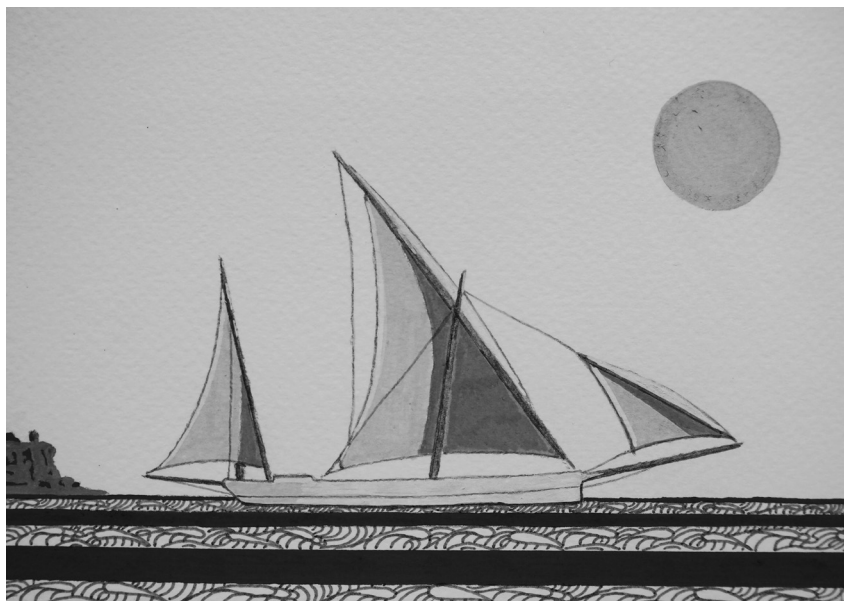
Sebastià A. Adrover

A finals de setembre de 2019, sortia la publicació del llibre «9. Diari de l'expedició santanyinera al voltant de Mallorca, 1899», una edició emmarcada dins un projecte més ampli que, juntament amb la publicació del llibre, comptava amb una sèrie d'activitats i iniciatives relacionades amb el seu contingut i programades durant tot el 2020. La situació que vivim, evidentment, les té pràcticament totes confinades. Les que depenien única i exclusivament del curs de la naturalesa sí que han donat el seu fruit, i ja podem gaudir de dos vins de Son Alegre ecològic, elaborats a la memòria dels expedicionaris, gràcies a la gentilesa, interès i sensibilitat de Miquel Manresa, propietari de la bodega.

El llibre compta amb una sèrie de col·laboracions excepcionals que el complementen i arrodoneixen. Tomeu Arbona, Margalida Clar, Jaume Ferrando, Bartomeu Sastre, Teodor Suau, Sebastià Vidal, Llorenç Garrit, que juntament amb el Diari del

cronista de l'expedició, es capellà de can Clar, completen una obra que, en paraules de Suau, «mostra una llacora d'eternitat: el gruix d'humanitat suficient per interessar cada nova generació de lectors... fins que hi hagi lectors».

La projecció de l'obra, amb totes les seves perspectives i temàtiques, és sumament valuosa i plural. És interessant destacar-ne les característiques objectivables i mesurar-ne la seva importància en un context que va més enllà dels marges estrictament locals. Sebastià Vidal, col·laborador de l'obra, apunta els següents trets específics que li aporten un caràcter diferencial: 1. La seva tipologia com a textos memorialístics en el context de la Literatura de viatges del segle XIX. 2. La condició específica d'anàlisi d'una realitat geogràfica, paisatgística, etnogràfica, cultural, costumista, ... barrejada entre anècdotes viscudes pel grup que aporten informació per a altres nivells d'anàlisi posterior. I tot plegat des de la perspectiva de mallorquins, en contraposició, aquí sí, a la producció de literatura de viatges feta per externs durant tot el XIX. 3.

El fet de la temàtica centrada en “fer turisme” i contar-ho, però no amb la intenció de fer una guia turística a l’ús com les d’alguns coetanis mallorquins de la darrera dècada del segle, sinó des del discurs narratiu d’una experiència de vida d’un grup de persones en unes condicions especials de convivència (espai en el vaixell, condicions de navegació, el temps de duració de l’expedició...) Pas a oferir-vos tres fragments del Diari, així com altres tantes il·lustracions de Llorenç Garrit que acompanyaven l’obra.

Pas a oferir-vos tres fragments del Diari, així com altres tantes il·lustracions de Llorenç Garrit que acompanyaven l’obra.

DIE 1º AGOST.

Surtim des port d’Alcudia auba clara. Ab oratjol d’en terra lo més deliciós, muntarem sa primera punta que heyá á ma esquerra cuant se surt enomenada sa *punta de sa Torre* perque n’hi heyá una beixeta damunt. Inmediatament después ve sa farola qu’está colocada demunt una illeta

no molt grossa y poquet alta entre la cual y terra no pot passá un llaut ó barca d’un poch de calat, segons mos digueren en terra: noltros passarem per sa part de fora. A sa part tremuntana de s’illeta de sa Farola s’hi veu una casa gran que pareix essé una posesió: de bordo semble molt mes gran que s’Avall. Un poch més envant se troba un gran morro que s’en entre mar endins y s’anomena *Es Cap d’es primá*. Aquest Cap divideix ses dues bahies sa d’Alcudia y sa de Pollensa que aquesta darrera comensa á éll y s’estén fins á Formentó: es inmensa lo mateix d’amplaria que de llergaria però no heyá dupte de que sa d’Alcudia li dona set voltes y deu més. Haviam determinat arribá á s’enfront y despues pujá á Pollensa pero, suposat que s’enada des Comodoro á Palma mos tengué un dia entreteinguts suprimirem per guanyá temps aturarnos aquí y mos llargarem per mitx de sa Bahía de

cap á Formentó que duyem per proa. Com es vent que teniam era Gargal, hey hagué necesitat de fé un bordo que va esse lloch per poré ab un totsol muntá aquell cap. A sa tombada deguerem caminá per arribá á ell devers una hora ó cinch cuarts: Just á les dues mos trobarem su-devant Formentó: passarem tan prop que de sa barque á terra no hey devía havé més de 15 passes: ialló sí que se diu un penyal! Si mirau per amunt ab graus penes veis sa cucuga: mirarem si vuríam es célebre «Pi de Formentó» de D. Miquel Costa tan celebrat de tothom pero no'l varem sebre afiná y ab s'ajuda des gemelos de bordo no verem més qui un remulinat de pins s'en-endret de sa farola que encara que de baix pareixían petítos seguramente devían essé de tamany regulá: sa farola está á lo més amunt d'aquell morro de penyes: pareix gran y es segú que heu es atesa s'altura inconmensurable á que se troba sobre es nivell del ma desde'hont noltros tenim sa ditxa de contemplarla: devant aquest Cap recordarem tots es nostro *Cap de Salines* porque mos digueren es merinés que era sa part més enfora d'aquest punt: jo no sé á n'aquella farola per hont s'hi puja pero seguramente tendrá un camí endemoniat porque antes de arribarhi heyá una serra de montanyes que tirarà fins á Pollensa altes totes elles pero no tant com *Formentó* qu'es sa Reina de totes elles: just quant passavem per devant aquest cap enorme recitarem tots es de s'Expedició aquella poesia tan sabuda de «mon cor estima un arbre + vell q. l'olivera – més poderós qu'el roure, més vert qu'el taronjer – conserva de ses fulles l'eterna Primavera – y lluita ab les ventades qu'atupan la ribera que cruixen lo terrat»; allá sí, minyons, que se sent de bondeveres aquella poesia grandiosa: vos ho segur: es regulá qu'el senyó Costa n'ha-

via d'está prop ferm d'ell quant rebé sa seva inspiració per compondre aquella poesia incomparable.

DIE 2

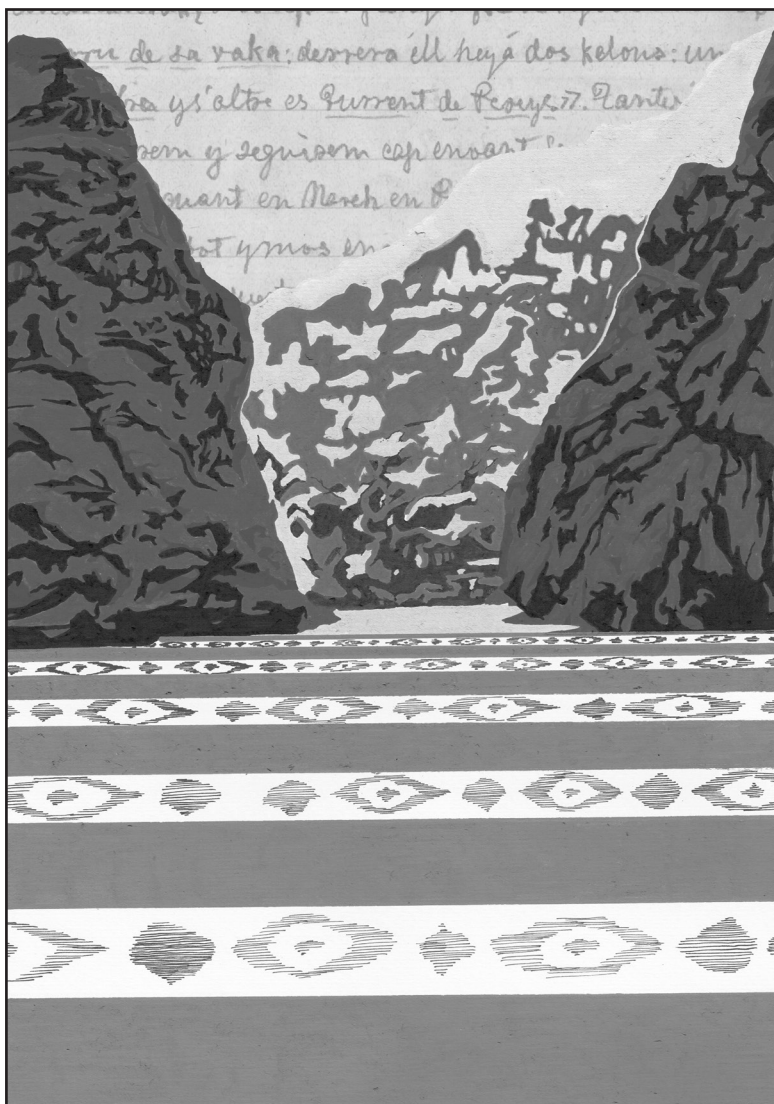
[...] vogam fins qu'es botet va está encallat dins s'arena y saltam á terra. Ja som á n'es *Torrent de Pereys*: fermam es bot y endevant ses atxes. Es *Torrent de Pareys* es un torrent grandiosíssim: tendrá d'entrada per sa part de má un centená de passes: trobam totduna una macada de machs de ma d'unes 15 ó 16 passes d'amplaria: en seguida vé un lago de forma irregular que trevessam arromengats pardemunt es jonoys caminant per sobre un camí fet de fexos de llenya y machs á demunt es fexos: segueix altre macada més llarga que sa primera y ve altre volta un altre lago un poch més petit que es primé: llevó s'axample molt haventhi ademés de macada terra com acaramullada per ses aygos: á ma dreta á mitjan penyal heyá dos carbonerets que tayan llenya: les demenam si heyá aygo aprop: mos diven que á dins una cova aprop que s'anomena *sa Font de s'hort*: passám un poch de tretxo: veim sa cova hey enám y hey trobam s'habitacio des dos indicats carbonés ab tots es seus xismes: á ma esquerra entrant á sa cova veim un canonet de canya aficat á n'es penyal que ratja continuament: en Llorens hey acosta un tassó que duyem bevem y va essé un aygo preciosa, fresca com un terrós de neu: mos ne beguerem dos tassons per hom: seguim per avall: com més va mes alts tornan es penyals de cada part: arriban á un punt, á tretxos, que pareix que se tocan: un aquí no sab que mira, tot es grandios: res es petit: tot es sublime: m'os aficam per endins y segueix encara com més va més hermos: are comensan á vení roques grosses qu'impedeixen es pas: heyá necesitat

de sortearles per tirarlersé á s'esquena: un ha d'está alerta á llenegá perque aquestes pedres á forsa de passá aygo quant es Torrent ve plé son molt lleneguedisses: mos internám un poch més y encare te vistes més magnífiques aquest incomparable Torrent: iaquí sí, senyores, que si descubreix sa ma omnipotent de Deu Creadó! Nigú es capas en no essé Ell de construí marevelles tan portentoses: ets homos qui no creuen en Deu haurían de vení á n'aquest punt á contemplá aquexes bellezes que no son fetes de cap homo nó, ets homos no tenen tanta de forza. Caminant un poch més s'encuantre un'altre font que se diu sa *Font des degutís* perque hey es en realitat; de modo que per umplí un tassó han d'está una bona estona: s'aygo regalima pa sa penya d'una vintena de pams a-munt trespant per dins un encurtinat d'herba verde d'un coló molt encés. Fentsé ja horabaixe perlarem de torná arrera per no fé llarch tocant retirada d'es cap d'un ratet de caminá arribats ja á un punt qu'era necessari pujá ab una corda un peñalot, corda que noltros no duym.

DIA 4

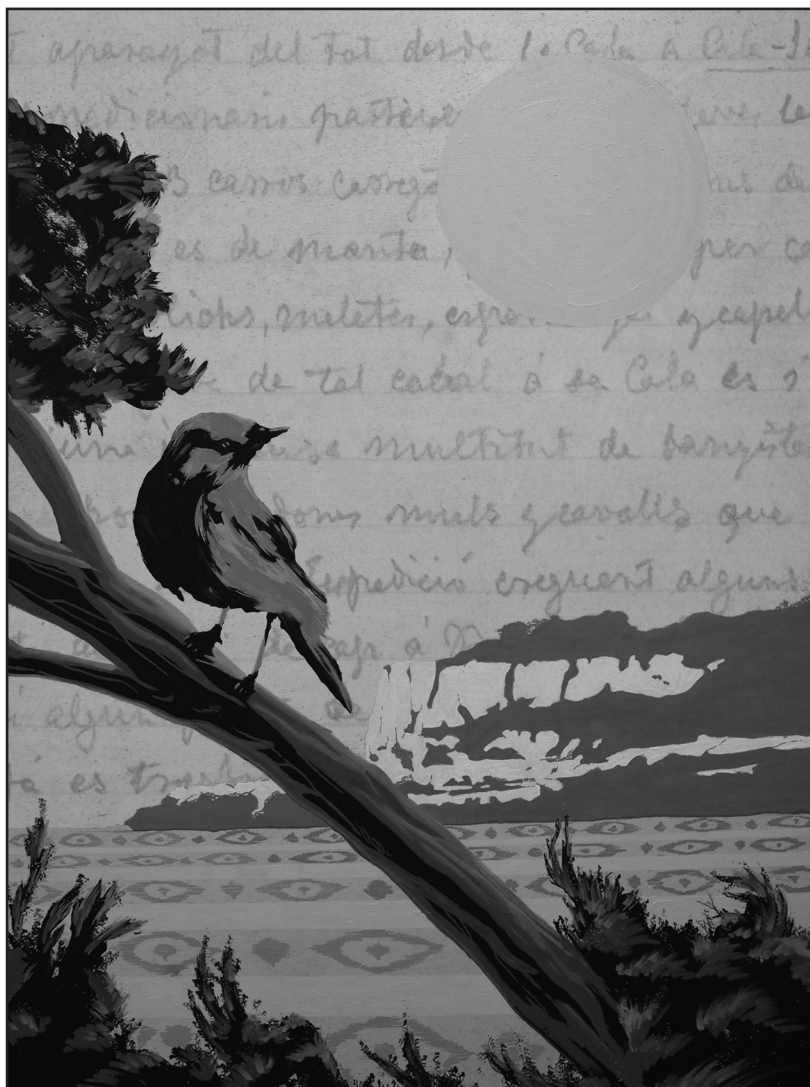
Se fa hora de sopá y sopám y despres d'aquest, dich, despres de havé sopat, mos en sucsehiex una de trenta mil dimonis. Heu de creure que som just devant Bañabufá. Es vent ha tornat tan prim que se pot dí que casi no bufa: axí es que es navio que mos du pareix que s'ha condurmit tal es sa pere-sa que ab so seu caminá demostra: devem essé uns tres kilòmetros poch ensá poch enllá enfora d'en terra. Es Capitá diu: suposat que caminam tan poch y que seria fácil si es temps no muda que estassem suquí quatra ó cinch hores ó per ventura més ¿voleu que peguem un bot dins aqueix poble y durém una botelleta de vi en blanch que

com tots sabeu el fan de lo milloret que se pasetja? Alguns contestan: no ho hagueses dit y son es Bossé es Rebosté es Patró y es qui escriu aquestes retxes desmayotades. Saltam dins es bot y comenám que no apaguin es farol ab so fi de que poguessem sebre, si es llahut li pegava per caminá una mica més que llevó, ahont havíam de trobarló quant regresasem. Ja som partits: á mitjan camí ja sentim soná corn tal volta á sa Pedra venan gerret ó per ventura hi deu havé á Bañabufá qualque viuda: veym ben be sa cleredat de s'alumbrat públich ó qui sab si son llums de ses cases que, com que á n'es més de Agost fa caló, devan tení ses portes ubertes de pinta-en-ample. Ja mos contemplavan com aquell qui diu pasetjantmos per dins es carrers de Bañabufá y umplint á qualque taverna sa botelleta que duym, quant mos veym obligats á desistí des nostro proposit perque, *señores*, encare que paresca mal de tragá, es la veritat que, arribats á terra, per cap de les maneres som capassos d'afiná es pujadó; Y aixó que un de noltros es Bossé ha estat, segons diu, á n'aquest poble un'altra vegada. ives si no hi hegues estat may! Registrám recons y més recons y *ni por esas*: lo que veim únicament son dos salts d'aygo que cau de demunt es penyal: no sé qui es de noltros que casi sen va du una remuyada: hi faltá ben poquet perque se acosta á sa penya sense sebre res y se troba un pam enfora de es punt ahont cau aquesta aygo: tornám saltá dins es bot y enám á una altra reconada de sa part des Ponent però tampóch. No es aquesta encara sa mes negra: Ab so temps que feym mirant y tornant mirá, deu havé passat una hora bona. Ab aixó comensa á alsarsé vent. Es Patró que en seguida ho repara mos diu que no es hora de ená de parols: sino que es precis tornarnosné

ben depressa perquè puria ésser molt bé que pegassem caret es capritxo que acabam de tení: vent fresch per aquesta costa. ¡Ay Bonjesús! Nigú bada barres. Ja tornam ésser dins es bot y rema que rema de cap á n'es lloch ahont havíam deixat sa barca

grossa. Aquesta ab so vent ja ha corregut: sa nit es bastant fosca. Mirám si veym es farol y no el descubrim per cap banda: un poch intranquils mos rellevam á fi de poré remà ab més forza: s'oratge mos es de pro-ha neta: per aix'es bot trevessa ab dificultat:

mos arribam á banyá sa camía: jo dich entre mi mateix *ay! Si de esta escapo y no muero...* vos asegure per cosa certa que una altra vegada mi miraré una miqueta més ab abandoná es llahut: mos ve sa idea de encendre mistos perque es nostros companeros mos vessen á noltros ja que noltros no les veym

á élls: en cremám debes mitja capseta; es vent los apaga á penes encesos. Vos dich que tots estám però ben malaplé: Cridam, nigú mos contesta: mirám areu, no veym res. Un diu: se devan havé adurmits; es farol ha acabat s'oli y s'ha apagat. Un altre s'exclama: no pot essé per cap estil; en

March ha de está á n'es timó y ha de veure precisament que noltros mos hem temuts d'aqueixa mica de Tremuntana. ¿Qué me'n direu? Quant manco pensavam es llahut compareix: al tenim á deu passes de distancia: mos hi acostam aviat saltam dins éll y trobam es fanal encés á demunt cuberta: ¿Qué es lo que acaba de sucsehir? Senzillament: que com noltros asseguts demunt es banquets des bot estavam á un nivell més baix que sa cuberta de es llahut ahont es fanal se trobava, ses orles d'aquest que son bestant altes impedian que poguessen veure sa claró des llum: vat aquí tot. *Vamos*, com es ben ve que no heu val trobarsé en *lances* dificultosos just per porerhó conta: Com aquesta no mos n'havia passada cap desde que partirem de *Cala Santanyí*: qui heu diga diré que diu unes bones mentides. Contám á la gent que havia quedat aquests dos *xiscarrillos* y sen rigueren una cosa de no dí: feren bo alló de que: *mal d'altri riayes son*. Lo des vent acabá per no essé res; axí es que, després d'havé pres una copeta y fumant un cigarro per celebrá nostron *feliz adveniment*, mos n'enarem á geure tranquils baix de sa paraula des patró que mos diu que no havia estat lo que se pensava: s'oratje ha tornat afluxá.

Fins aquí idò, aquest petit tast del Diari de l'expedició que s'ha conservat i que fou escrit fa ja més de 120 anys.

A Grasset de Saint-Sauveur, Joseph-Bonaventure Laurens, Jean Charles Davillier, Hermann A. Pagenstetcher, H. Belsches Graham, Charles William Wood, Gaston Charles Vuillier, Charles Toll Bidwell, George Sand, l'Arxiduc Luís Salvador, entre molts altres autors menys coneguts se li uneix ara el llombarder Mn. Miquel Clar qui, acompanyat per altres viatgers santanyiners fins

a aconseguir la xifra de nou, arriben per a reescriure la història, per a fer 9 [nou] tot allò que es tenia per caduc i conegut.

Tota una invitació a un viatge interior i a una profunda reflexió sobre la nostra manera d'entendre la vida; una genuïna visió d'una manera de viatjar que inspira un model de turisme i un prototip de turista que fariem bé de recuperar. De la mà dels expedicionaris i les seves vivències trobarem una posada en escena de valors essencials que ens defineixen com a persones, com a Fills de l'Home: l'amistat, l'humor, la paciència, la sensibilitat, l'austeritat, la convivència i l'acolliment; com també la percepció del temps, de l'espai i de l'Absolut. Una aventura per Mallorca, per la mar i per una època que sent antiga encara que no vella, reclama novament el seu lloc en els nostres dies per a fer-ho tot 9 [nou].

«Cavallers, HORA EST IAM DE SOMNO SURGERE. Voltros es qui durmiu desper-tauvos!», exclamava el cronista Mn. Miquel Clar al albirar el Port de Sóller, allà a principis d'agost de 1899. Paraules aquestes que encara continuen bategant, cada dia, a tota hora, tot convidant-nos a tots a un despertar... Sobretot, ara, després d'aquesta pandèmia del COVID-19.

Ja no és temps de resistir... És temps de CANVIAR. De res haurà servit resistir si no donam la següent passa, canviar. I per canviar, ens hem d'aixecar i despertar del somni: «Voltros es qui durmiu despertauvos!»

Nou eren, nou són i nou seran... Estam disposats a despertar i ser, juntament amb ells, NOUS?

Es Llombards, 25 de juny de 2020.

Festes^{de} SANT DOMINGO 2020

DIJOURS 6 D'AGOST

21:30 h. Convit a les festes de Sant Domingo amb la lectura del **PREGÓ** a càrrec de Pere Carbonell Vidal. A continuació, concert de la **BANDA MUNICIPAL DE MÚSICA DE SANTANYÍ**, dirigida per Pedro Vallbona. Al pati de l'escola.

DIVENDRES 7 D'AGOST

18:30 h. Tradicional **VOLTA AMB BICICLETA** pels carrers i camins del nostre poble. És obligatori l'ús del casc. Sortida del pati de l'escola.

22:00 h. Vetlada de **CINEMA A LA FRESCA**, amb la pel·lícula **PADRE NO HAY MÁS QUE UNO**, al pati de l'escola.

DISSABTE 8 D'AGOST

FESTA DE SANT DOMINGO DE GUZMÁN

10:00 h. Arribada dels **XEREMIERS** de Santanyí i es Llombards i cercavila pel poble.

11:00 h. **OFICI SOLEMNE** per honorar el nostre patró Sant Domingo de Guzmán. Presidirà Mn Baltasar Amengual, adscrit a la unitat de Pastoral de Santanyí. Seguidament acabada la missa es lliurarà un obsequi als matrimonis que duen 50 anys de casats.

19:00 h. Entretingut **CONTACONTES** per als més petits, a càrrec de l'associació cultural s'heura d'Alqueria Blanca, al pati de l'escola.

22:00 h. Actuació musical amb la cantant Isabel, al pati de l'escola.

DIUMENGE, DIA 9 D'AGOST

a les 19:00 hores

Jornada de portes obertes a na Nova.

Finalitzada la segona campanya del projecte de consolidació i adequació del jaciment arqueològic de na Nova, vos convidam a la jornada de portes obertes comentada pels arqueòlegs directors del projecte.

Lloc: jaciment arqueològic de na Nova (a l'entrada de cala Llombards).

Ho organitza: LAUSA Associació Cultural.

Mesures DE SEGURETAT I HIGIENE

- ✓ Respectar la distància de seguretat
- ✓ L'ús de la mascareta serà obligatòria.
- ✓ No oblideu rentar-vos les mans abans i després de totes les activitats.
- ✓ Evitau les aglomeracions en tot moment i sobretot al començament i a la finalització de tots els actes, sobretot quan la gent arriba i se'n va.
- ✓ Respectau la distribució de les cadires que trobareu ja col·locades als diferents actes.
- ✓ Evitau recolzar-vos al mobiliari i al material urbà (faroles, senyalització viària...)
- ✓ Seguiu i respectau en tot moment les indicacions del personal de l'organització de l'acte, de la Policia Local i de Protecció Civil.
- ✓ Recordau que abans i després dels actes, els espais on es celebren aquests, han estat desinfectats amb una solució que no és perillosa ni per a les persones ni per als animals.

DINAR QUINTOS 2002

Tornam estar en compañia
encantats de veurer-mos
i noltros els glossadors
donant sa cara amb alegría.

Temes hem de repetir
o seguir una altra idea
coses passen a la terra
que obliguem a fixar-s'hi.

Un fet d'actualitat
Com es canvi de moneda
a sa peseta donam s'esquena
s'euro totsol ha quedat.

Noltros que tota sa vida
sa pesseta hem conegut
ens pareix haver perdut
en que diguem que es mentida.

Quan jo pens amb sa peseta
em venen tants de records
que uns sentiments molt forts
em fan fer una llagrimeta.

Lo primer que vaig cobrar
per un dia de fer feina
un garrot era s'eina
per ses ametlles espolsar.

Fent feina de sol a sol
quinze me'n varen donar
cinc me'n varen descomptar
perquè encara era betsol.
Amb els nostros sentiments
qui comanda no ha pensat
i s'euro ens han posat
sense pensar amb altre temps.

Bé ens hem sacrificat
tots noltros per sa peseta
de valor ha quedada neta
qui mana l'hi ha llevat.

Molta gent ha treballat
per endur-se-la a sa butxaca
per guanyar més sa fet vaga
i molt d'altres han robat.

Es mariners han pescat
es forners han fet es pa
per sa pesseta cobrar
a s'oficina s'ha anat.

Es xofers han conduït
es finers han feta fira
s'ha encordat una cadira
s'ha fet feina dia i nit.

Per no donar-la qualcú
ha donat la seva vida
s'han fet hores sense mida
d'això n'estic ben segur.
Me'n record pes campament
se trobava una botella
me'n donaven sis per ella,
no em caiem gens malament.

En purets i tabac ros
feia una bona soldada
creieu-me que de lo que guanyava
n'estava ben orgullós.

Jo pens lo molt que hem sofrit
per res més que guanyar-la
me pareix que no es ver
que és un somni d'una nit.

Ara euros hem d'emprar
per comprar ja no serveix
no se pot fer res amb ella
mes que anar-la a canviar.

Encara que tots sabem
amb euros pagar i cobrar
molt de temps ha de pasar
sabre si es barato o car
ses coses que comprem.

Vos diré sa veritat
això és el que pens jo
haver canviat això
ni mica m'ha agradat.
Dotze anys he anat per la mar
ella ha estat sa meua guia
no sortia ni un dia
sense amb ella pensar.

Totes ses meves pesqueres
galguen amb aquest turó
de roques en ser més millor
i totes molt peixateres.

Aquesta és sa darrera
Verge vos vull demanar
no m'hos amolleu sa ma
donau-nos vida de primera.

Tomeu Mas Burguera
Es Llombards

SES GLOSES DES FAROLER

Es Llombards es un poble gran
ben ple de molt bona gent,
jo n'estic molt content
de pensar i veure el que diran.

Tenim se festa des tondre
i Sant domingo de Guzmán,
tots feim bona ombra
i ben juns ho cel.lebram.

Gent xalesta i contenta
com en el mon no n'hi ha
de qualsevol cosa feim festa
i es poble sabem animar.

Jo no me tenc per glosador
ho faig per col.laborar
molts les fan molt millor
mes prest varen començar

No era per publicar-hó
la me varen demanar,
així servirá de lliçó
per si t'has d'examinar.

Ara ja ho deix anar
No ha sortit com jo volia,
a lo millor un altre dia
la sabre mes trempà.

Una abraçada molt forta
a tots vos voldria donar,
ses festes ja son devora,
que junts les poguem celebrar.

JULIOL 2020

Julià Vidal

TELÈFONS D'INTERÈS

AJUNTAMENT DE SANTANYÍ	971 65 30 02
OFICINES I POLICIA MUNICIPAL	971 65 30 02
RECAPTACIÓ MUNICIPAL I DE LA CAIB	971 65 30 02 (Ext. 207)
JUTJAT	971 16 31 26
GUÀRDIA CIVIL	971 65 30 81
CASA DE CULTURA SES CASES NOVES	971 16 32 95
BIBLIOTECA MUNICIPAL	971 65 33 94
ESCOLA MUNICIPAL DE MÚSICA DE SANTANYÍ	971 65 42 62
CENTRE D'INFORMACIÓ JOVE SANTANYÍ	971 64 21 36
INSTITUT D'ENSENYANÇA SECUNDÀRIA	971 64 20 71
COL·LEGI LLOMBARDS	971 16 31 43
COL·LEGI "BLAI BONET"	971 65 39 55
OFICINA DE CORREUS DE SANTANYÍ	971 65 30 48
PAC SANTANYÍ	971 16 32 96
UNITAT SANITÀRIA DES LLOMBARDS	971 65 34 94
SERVEIS MUNICIPALS DE SANTANYÍ	971 64 85 80

AJUNTAMENT DE SANTANYÍ